

NANCY FOLBRE, *Greed, Lust and Gender. A History of Economic Ideas*,

Oxford–New York 2009, Oxford University Press, 380 s., ISBN 978-0-19-923842-2

Pád amerických hypotečních trhů v roce 2008 a následná globální ekonomická krize se nepodepisuje jen na veličinách hrubého domácího produktu, nezaměstnanosti či úrovně chudoby, nýbrž začíná již výrazně zasahovat i jednotlivé obory humanitních věd. Prim v tomto ohledu hraje z pochopitelných důvodů zejména ekonomie, jejíž základní východiska byla vývojem posledních let od základů otřesena. Neustále tak sílí hlasy již dlouho volající po zcela zásadní reformulaci základních postulátů ekonomické vědy hlavního proudu, která svou jednostrannou orientací na neoklasické paradigma podle mnohých nejenže nebyla schopna se stávající krizi vyhnout, ale do značné míry přispěla k jejímu samotnému propuknutí.¹ Ekonomie se jako vědní obor ve zvýšené míře otevírá podnětům z jiných disciplín, které velkou měrou přispívají nejen k vlastní sebereflexi, ale které rovněž rozšiřují stávající horizont ekonomického tázání. V České republice vzbudila v tomto kontextu velkou pozornost zejména nedávno vydaná kniha Tomáše Sedláčka, který se pokusil reformulovat některá základní klíše dějin ekonomických ideí.²

Přestože práce Nancy Folbre je ve své základní metodologii dále než místy až příliš povrchní text Sedláčkův a geograficky se soustřeďuje na dějiny ekonomického myšlení převážně v anglicko- a francouzskojazyčném prostoru, může ji český čtenář vnímat právě jako jakýsi pendant Sedláčkovy knihy. Autorka podrobně prochází dějiny amerického, anglického a francouzského ekonomického myšlení, které nahlíží relativně neobvyklou, genderově reflexivní optikou. Základním východiskem je jí teze, že zatímco moderní západní ekonomické teorie vyzdvíhují racionálně jednajícího a na svůj vlastní zájem orientovaného muže,

1 Srov. HA-JOON CHANG, *Globalisation, Economic Development and the Role of the State*, London–New York 2004; JOSEPH E. STIEGLITZ, STEPHANY GRIFFITH-JONES, JOSÉ A. OCAMPO (edd.), *Time for a Visible Hand: Lessons from the 2008 World Financial Crisis*, Oxford–New York 2010.

2 TOMÁŠ SEDLÁČEK, *Ekonomie dobra a zla. Po stopách lidského tázání od Gúlgameše po finanční krizi*, Praha 2009.

u žen se obdobné vlastnosti nepředpokládají, ba právě naopak. Ženám je ve většině teorií euroamerického prostoru 19. a velké části 20. století vyhrazeno místo právě opačné tomu, které tolik velebí řada ekonomických myslitelů. Namísto sledování vlastního zájmu a maximalizace užítku je jim přisouzena pečovatelská role umožňující sledování těchto cílů jejich mužským protějškům.

Práce tak prochází společenské a odborné debaty, které během posledních zhruba třech staletí kapitalistického vývoje vedli ekonomové o mužském a ženském místě v procesu tvorby ekonomických hodnot. Identifikuje v nich jak nejrůznější kontury základní premisy, že sledování vlastního zájmu je výhradně mužskou záležitostí, tak i momenty opačné, kdy byl panující diskurz odborné ekonomie nabouráván směrem k většímu zrovnoprávnění obou pohlaví. Píše tak, jak sama uvádí, jakési intelektuálně-kulturní dějiny hamiznosti a sobeckosti, které byly na jedné straně klasickou ekonomikou zpravidla oslavovány jako základní atribut ekonomicky produktivního muže, a na straně druhé pak i dějiny proměňující se, zpravidla ženské kritiky tohoto konceptu.

Do zorného pole textu se tak dostávají jak klasici moderního západního ekonomického a politického myšlení od Johna Locka přes Adama Smitha, Roberta Malthuse až po Johna Meynarda Keynesa, tak i mnohem marginálnější proudy feministické kritiky klasické ekonomie počínající již v 17. století kroužky kolem Poulain de Barre ve Francii či Mary Astell v Anglii a vrcholící v posledních dekáдах voláním po celkové rekonceptualizaci pojmu výdělečné práce.³

Folbre přesvědčivě ukazuje, že zatímco ekonomicky produktivní muž byl od počátku hlavním objektem ekonomické vědy, domácí práce spojená s reprodukcí a vykonávaná zpravidla ženami nebyla vůbec chápána jako relevantní objekt ekonomického zkoumání. Problém reprodukce a s ní spojené domácí práce byl tak až na výjimky chápán jako problém sociální, jehož řešení ekonomům nepřísluší. Ekonomie tak během 19. století kopírovala tvořící se středostavovský diskurz oddělených sfér s jasně vymezenými rolami obou pohlaví.

Liberalní ekonomická věda postulovala od svého zrodu nastolení právního řádu umožňujícího naplnění individuálních ambicí, jež mělo vést ke zvýšení obecného blaha. Majetkové právo, které však bylo na jejím základě konstruováno, se ale vztahovalo pouze na bílé muže, kteří se tak mohli aktivně zapojit do tržní směny. Folbre na příkladu jednoho z klasiků ekonomického liberalismu

3 Srov. MARILYN WARING, *If Women Counted. A New Feminist Economics*, New York 1988; NANCY FOLBRE, *Valuing Children. Rethinking the Economics of the Family*, Cambridge (Mass.) 2008.

Davida Ricarda ukazuje, jak byla teorie hodnoty práce od počátku vázána na mzdu, která se za práci vyplácela. Původ pracovní síly v rodině a náklady na její reprodukci, stejně tak jako přerozdělení mzdy uvnitř rodiny stálo zcela mimo pozornost nejen Davida Ricarda, ale i většiny dalších liberálních ekonomických teoretiků.

Jistý posun je možné spatřovat až v klasickém malthusiánském argumentu, zformulovaném v polemice s francouzskými revolucionáři, podle kterého existuje přímý nexus mezi mírou porodnosti a hodnoty práce. Podle Folbre to byl právě Malthus, kdo jako první otevřel ekonomickou vědu demografickým otázkám. Jak autorka trefně poznamenává, jeho řešení problému masové chudoby, spočívající podle něj v přílišné porodnosti a z toho plynoucího znehodnocení pracovní síly, bylo prosté: muži by měli ovládat svůj tělesný chtíč, a přispět tak ke snížení porodnosti, nikoli však svou hamižností, která vede k větší akumulaci majetku, a tím i obecného blaha. Robert Malthus tak položil základy celé debaty o vztahu tržní hodnoty práce a demografického růstu, když reprodukoval ustálený pojem práce jako činnosti vykonávané za mzdu. Většina ekonomických debat 19. století se pak soustředila na vývoj reálných mezd a zcela opomíjela proměňující se hodnotu neplacené, domácí práce.

Folbre následně pokračuje ve sledování procesu, jakým byl zejména v anglosaském světě uváděn v život koncept ekonomicky aktivního individua. Na příkladu anglického sčítání lidu z roku 1801, které jako první použilo kategorii „individuální zaměstnání“, ukazuje, jak byla samotná idea jednoho zaměstnání vykonávaného jedním autonomním aktérem většiny obyvatel tehdejší Anglie zcela cizí. Drtivá většina obyvatel se identifikovala s ekonomickou produkcí rodiny, a sčítání tak v tomto ohledu selhalo do té míry, že otázka po individuálním zaměstnání již nebyla po celou první polovinu 19. století vůbec kladena. Obdobná byla praxe i ve Francii, kde oficiální prameny neznaly pojem „individuální povolání“ dokonce až do roku 1896.

Nový impulz dostaly ekonomické debaty ve vztahu k genderovým otázkám podle autorky se vznikem a rozmachem prvního feministického hnutí koncem 19. století. Obdobně jako celé hnutí za občanskou rovnoprávnost žen i vývoj jeho odrazu v ekonomickém myšlení čerpal základní dynamiku z konstitutivního rozporu mezi koncepty ženské rovnosti a difference.⁴ Tato základní dialektika mezi pojmáním ženy jako substanciálně odlišné od muže, či naopak jako muži

4 NANCY F. COTT, *The Grounding of Modern Feminism*, New Heaven 1987, s. 19–22.

více méně podobné, zásadním způsobem ovlivnila i traktování ženské úlohy v měnicím se ekonomickém diskurzu. Zatímco koncept ženské diference se odrážel v požadavcích po větším ocenění reprodukční práce, který de facto potvrdil její chápání jako specificky ženské domény, koncept ženské podobnosti vznášel požadavky po větším zapojení žen do typicky „mužských“ sfér ekonomické produkce.

Jako nejmarkantnější promítnutí tohoto rozporu do transformujícího se ekonomického diskurzu pak Folbre vidí debatu o konceptu rodinné mzdy, která se začala ve všech třech zemích rozvíjet kolem roku 1900. Právě kolem přelomu 19. a 20. století totiž došlo jak v USA a Velké Británii, tak i ve Francii k zásadním změnám ve statistických praktikách sčítání obyvatelstva, které daly vzniknout zcela novým kategoriím ekonomické produkce. Jak Folbre fascinujícím způsobem ukazuje zejména na anglickém případě, redefinice základních statistických kategorií podnětá Alfredem Marshalllem vedla k rozsáhlé proměně vnímání celé ekonomické sféry. Zatímco před reformou byla většina žen starajících se o domácnost klasifikována jako „pracující v domácnosti“ bez ohledu na to, zda tak činily v domácnosti cizí za mzdu či v domácnosti vlastní zadarmo, po změně statistické klasifikace počínající rokem 1891 se z žen vykonávajících práci ve vlastní domácnosti stali „závislí“. Z obzoru oficiálního vnímání ekonomické produkce tak naprosto zmizela obrovská skupina žen vykonávajících domácí práce.

Folbre přesvědčivě ukazuje, že se nejednalo o náhodu, nýbrž o záměr, který sledoval snížení počtu pracujících žen. Původně ostrovní reforma byla s jistými obměnami převzata i v řadě britských kolonií, které si od radikálního snížení pracujících žen slibovaly zvýšení své atraktivity pro zahraniční investice. Poté, co tento model kvantifikace ekonomické produkce obyvatelstva převzala po roce 1896 i francouzská statistika, stal se převládajícím mezinárodním standardem a miliony žen pracujících v domácnosti tak zcela vypadly z horizontu odborné ekonomie, která důsledně přehlížela roli domácí práce pro měřitelnou ekonomickou produkci. Po celou první polovinu 20. století proto ekonomická věda nebyla schopna postihnout práci vykonávanou mimo tržní vztahy a základní ekonomické veličiny, jako například koncept národního důchodu, tak byly konstruovány na základě genderově silně exkluzivních statistických dat. Hlavním příkladem je zde autorce patrně nejlivnější ekonom 20. století John Meynard Keynes, který ve všech svých pracích důsledně opomíjí jakékoli nemonetární veličiny a veškeré formy neplacené práce.

Kategorie jako „závislí“, „neaktivní“ nebo „bez zaměstnání“, pod něž byla zahrnována domácí práce vykonávaná zpravidla ženami, tak pro Folbre nejsou pouze statistickými nástroji, nýbrž jednou z hlavních komponent mechanismu, kterým ekonomický diskurz postuloval figuru ekonomicky aktivního muže, který mate-

riálně zajišťuje rodinu bez toho, že by dostával zpět jakoukoli kompenzaci. Muži proto mohli a stále ještě mohou být pojmáni jako ekonomicky produktivnější, a tedy i hodnotnější. Příklad odškodňování rodin amerických záchranářů, kteří zemřeli 11. září 2001, kdy byly vypláceny větší sumy pozůstalým po mužských členech záchranných sborů než pozůstalým po záchranářkách, je v tomto kontextu dosti výmluvným.⁵

Autorka tak svůj text dovádí až do současnosti, která má však v jejím podání hluboké historické ukotvení. Otázka, zda je sledování vlastního zájmu stejně legitimní pro ženy jako pro muže, je totiž podle ní současnými ekonomickými teoriemi zodpovídána stejně neuspokojivě jako valnou většinou teorií předchozích. Současné obrození liberální teorie staví zejména na friedmanovské intelektuální tradici pracuje převážně s kontrastem mezi ekonomickým chováním dynamizovaným tržním rámcem na jedné straně a chováním státu na straně druhé. Otázky po specifických podmínkách ekonomické produkce a přerozdělování v rámci rodin tak i nadále vypadávají z hlavního zorného pole ekonomického zkoumání.

Nancy Folbre se určitě podařilo sepsat velmi svěží, neortodoxní dějiny západního ekonomického myšlení. Zvolený geografický prostor Spojených států, Velké Británie a Francie se v jejím zkoumání často jeví jako homogenní útvar, kde relevantní koncepty a diskuse o nich proudí napříč hranicemi a Atlantikem do té míry, že až nedává smysl hovořit o specificky britské, americké či francouzské tradici. Její reinterpretace a kritika takřka všech klasiků euroamerického ekonomického myšlení je často provokativní, téměř nikdy však neopodstatnělá. Mimořádně hodnotným je poté zejména odhalování alternativních proudů k panujícím ekonomickým diskurzům, které, jak ukazuje autorka, existovaly prakticky od samotné konstituce ekonomie jako moderní vědy, byť často takřka v subalterních podmínkách podzemních skupinek a hnutí. Poslední tři staletí západní ekonomie se tak zdaleka nejeví jako koherentní příběh na sebe navazujících či vzájemně se střídajících myšlenkových tradic, nýbrž jako neustále probíhající boj nejrůznějších skupin o diskurzivní hegemonii.

Jak autorka sama přiznává, její hlavní záměr při psaní práce neměřil až tak na minulost, jako spíše do současnosti. Příliš se proto nezabývala metodickými úvahami nad předmětem svého zkoumání a její text je většinou poplatný klasic-

5 Srov. KENNETH FEINBERG, *What is Life Worth? The Inside Story of the 9/11 Fund and Its Effort to Compensate the Victims of September 11th*, New York 2006.

kým intelektuálním dějinám, sledujícím jednotlivé psané texty dané disciplíny bez jejich důslednější kontextualizace. Rekonstrukce sociálního kontextu vzniku a působení zkoumaných ideí je proto pro autorku druhořadá⁶ a zájemce o takto širě pojímané intelektuální dějiny tak asi i nadále sáhne spíše po některé z prací cambridžské řady *Ideas in Context*, které sice nenabízejí tak suverénně syntetický přehled, jejichž záběr je ale přece jen hlubší.⁷ I přesto však knize rozhodně nehrozí zapadnutí. Alternativních dějin ekonomických ideí zpracovaných s obdobným přehledem je i přes sílící poptávku stále poskrovnu.

Rudolf Kučera

6 Srov. HELLMUTH ECKHARDT, CHRISTOPH VON EHRENSTEIN, *Intellectual History Made in Britain: Die Cambridge School und ihre Kritiker*, *Geschichte und Gesellschaft* 27/2001, s. 149–172.

7 Srov. například PIERRE FORCE, *Self-Interest before Adam Smith. A Genealogy of Economic Science*, Cambridge-New York 2003.